

«Totes les persones de què es tracta»: sobre les omissions de Fabra (2018 [1933 (1918)])

JOAN COSTA CARRERAS
Universitat Pompeu Fabra

1. INTRODUCCIÓ

El motiu d'aquesta comunicació és que, preparant una classe sobre els pronoms relatius, vam trobar que la GIEC (2016, quadre 27.2 i § 27.4.2.3) dona els exemples següents, en els quals el pronom *què* és correferent amb un antecedent animat:

- (1) *La persona amb què parlàvem coneix el teu pare*
- (2) *Li presentaré la família a què vostè al·ludeix en la seva carta*
- (3) *El malnom permetia destriar millor la persona de què es tractava*
- (4) *Està en pugna contra la gent amb què no fa gaire havia fet negocis*

La GIEC afirma que aquests exemples també són possibles amb *qui* i «article + *qual*», «formes més habituals».

L'exemple (3) podria ser una adaptació de dos exemples que trobem al *Diccionari general de la llengua catalana* (Fabra, 1932):

- (5) **tot -a**: 3 2 pron. [LC] Totes les persones de què es tracta.
- (6) **qüestió** [...] *La persona, la cosa en qüestió*, de què es tracta.

Ens sembla rellevant constatar que el DIEC2 canvia la redacció de l'exemple (6), potser perquè la redacció és una mica forçada, però amb l'exemple *L'empleat en qüestió els feu un senyal* es dedueix indirectament que *què* pot anar amb antecedents humans («L'empleat de què es tracta els feu un senyal»):

- (7) **qüestió 1 3** [LC] *en qüestió* loc. adj. De què es tracta. *Heus aquí el text del document en qüestió. L'empleat en qüestió els féu un senyal.*

D'altra banda, és pertinent consignar que en la recerca que hem iniciat sobre aquesta qüestió trobem al DIEC2 el cas següent:

- (8) **família:** 1 7 [AN] *família monoparental* Família en què només conviuen o bé el pare o bé la mare amb un o més fills.

Aquest cas seria agramatical amb *qui* (*Família en qui només conviuen...). Certament, no és un exemple de Fabra, però no és inversemblant pensar que, si trobéssim casos com aquest en el Portal Pompeu Fabra (<https://www.upf.edu/web/portalpompeufabra>), només podrien ser amb *què*.

Aquests usos del pronom *què* correferent amb un antecedent animat constitueixen una novetat en la tradició normativa, cosa que no ha estat comentada per Joan Solà (2002), ni Jordi Ginebra (2017), ni Neus Nogué (2017, 2018). En comunicació personal, Ginebra ens va dir que ho havia vist però que no sabia com interpretar-ho i, per tant, va preferir no exposar-ho; Nogué no ho havia vist (assabentada, però, no ho inclou al seu llibret de 2018). Consultats Anna Montserrat, Carme Bach i Àlex Alsina, tots van manifestar sorpresa, que simplement vol dir que cap obra no havia esmentat aquesta possibilitat.

Arribats en aquest punt la nostra pregunta de recerca és si Fabra era conscient que el relatiu *què* pot portar antecedents humans. Fabra (1932 i 2018 (1933 [1918])) exclou que *què* pugui portar antecedent humà, però en canvi Fabra (1932) dona la definició de *tots* que hem reproduït: seria un ús que Fabra practicaria sense adonar-se'n i per això no en va parlar a la gramàtica de 2018 (1933 [1918]) ni enlloc, a diferència, per exemple, de les seves omissions en tractar la preposició *amb* davant de *que* o infinitiu i de l'ús de l'infinitiu causal simple?

La nostra experiència consultant les obres de Fabra (per a Costa, 2009) és que practica l'omissió davant de certes qüestions que el lector necessitava resoldre, com ara el manteniment o no de la preposició *amb* davant d'infinitiu complement o adjunt i davant de conjunció, o com la qüestió de si l'infinitiu causal simple és correcte o no (qüestions que la GIEC, 2016 ha descrit i prescrit). La nostra hipòtesi, doncs, és que no en devia ser conscient: malgrat l'exclusió explícita de l'antecedent humà, n'hi ha un exemple a Fabra (1932).

La comunicació, doncs, intentarà confirmar la hipòtesi formulada: en el cas de *què* que comentem tot indica que li va passar per alt; en canvi, en el cas de *amb* per a la qual Fabra (1932) recull la locució *amb que* i l'exemple *L'amenaçaren de treure'l* i en el de l'infinitiu causal simple del qual els dos exemples que dona són amb infinitiu causal compost, va decidir no aprofundir-hi.

2. ERA CONSCIENT FABRA QUE EL RELATIU QUÈ POT PORTAR ANTECEDENTS HUMANS?

Com hem dit, sempre que Fabra tracta els relatius, el pronom *què* és associat als antecedents no humans.

Fabra 2018 (1933 [1918]):

§ 62: [...] Quan el pronom relatiu porta davant seu una proposició [*sic*], llavors revesteix una forma forta, que és *qui* quan designa una persona i *què* quan designa una cosa. Ex.: *L'home de QUI parlàveu és el meu germà.* | *Aquells nois amb QUI anàveu són els fills del mestre.* | *On és el martell amb QUÈ heu clavat aquests claus?*

§ 63: El relatiu compost (*el qual*) es pot usar:
[...] III. Darrera d'una preposició, amb referència a cosa o a persona (equivalent respectivament a *què* i a *qui*).

Diccionari general de la llengua catalana (Fabra, 1932):

què pron. [...] || És la forma que revesteix el pronom relatiu quan, designant una cosa, va precedit d'una preposició [...] || La qual cosa (darrera d'una preposició).
Han estat rebuts amb un gran entusiasme: de què estan molt contents.

Gràcies a les cerques electròniques pel mot «antecedent» al Portal Pompeu Fabra, podem afirmar que en fa el mateix tractament a Fabra (2018 [1919-1928], 2018 [30-I-1930], 2018 [1971], 2018 i 2018 [1956]).

I hi ha proves indirectes de la manca de consciència fabriana que el relatiu *què* pot anar amb antecedents humans:

1. Solà (2002, § 21.2.1.1a) no en parla.
2. L'absoluta sorpresa de tothom que ho sap, incloent-hi els redactors de la GIEC (2016) —comunicació personal.
3. Omissió deliberada a Ginebra (2017).

Cal concloure, doncs, que aquesta ommissió de Fabra en la seva doctrina gramatical era involuntària. Així ho indicarien els dos exemples amb el predicat *tractar-se de* a Fabra (1932) («Totes les persones de què es tracta» i «*La persona, la cosa en qüestió, de què es tracta*»). Això, malgrat observacions fetes sobre els exemples de Fabra (1932), per exemple a (Costa, 2012, p. 257), en el sentit que potser no eren sempre originals seus, cosa que el dia de la presentació d'aquesta comunicació Xavier Rofes molt oportunament va desmentir. En tot cas els controlava tots, havent-hi sempre la possibilitat d'una badada: només hem trobat dos exemples de *què* amb antecedent humà.

Sigui com sigui, no hauria redactat Fabra amb *què* l'exemple del DIEC2 «*Família en què només conviuen o bé el pare o bé la mare amb un o més fills*»?

3. OMISSIONS VOLUNTÀRIES EN LA SEVA DOCTRINA GRAMATICAL

Un cop demostrat que Fabra no era conscient que el relatiu *què* pot ser correferent amb un antecedent humà, demostrarem que, en canvi, practicava omissions voluntàries. En el cas de la preposició *amb* davant de conjunció i d'infinitiu va ometre totalment de parlar-ne. En el cas de l'infinitiu causal simple, es pot dir que va practicar una omisió parcial o que va donar una orientació encoberta amb l'omisió en les explicacions i una orientació mitjançant una tria sistemàtica en els exemples; tot això, malgrat dos exemples que contradirien la seva omisió «parcial orientada».¹

3.1. La preposició amb davant de conjunció i d'infinitiu

Segons Solà (1985 [1972], p. 18), Fabra (2018 [1912], p. 151) esmenta la preposició *amb*, però després desapareix dels seus tractats. Malgrat això, Fabra (1932) recull, d'una banda, la locució *amb que* (condicional: 'amb la condició que') a l'entrada *amb*. La fa servir almenys a les següents «converses filològiques» (Fabra, 2018 [1919-1928]):

1. 10-VII-1920: «L'aparició, en llibres i periòdics, de faltes d'ortografia com *créurer* per *creure* seria, però, evitada amb que totes les impremtes tinguessin correctors que coneguessin a la perfecció l'ortografia catalana.»

2. 1-III-1924: «Qualsevol mot espanyol, amb què [*sic*] la seva forma no el denunciï clarament com a no català, té avui totes les probabilitats d'esmunyir-se en el nostre lèxic, de passar sense dificultat com a perfectament català.»

3. 9-V-1924: «Durant algun temps molts creien que un mot manllevat era acceptable amb que li fossin llevats els trets morfològics que el delataven com a no català.»

4. 11-III-1925: «Podrà objectar-se que finestreta és el mot amb què designem ja una finestra qualsevol amb que sigui petita.»

5. 15-VIII-1925: «amb que aprengueu de memòria les excepcions, que són en nombre molt petit, podeu fàcilment accentuar qualsevol mot sense haver de recórrer a la pronunciació.»

6. 11-V-1926: «no hi ha mot espanyol que no hagi estat adoptat i no passi com a perfectament català amb que se l'hagi revestit d'una forma catalana.»

7. 30-I-1930: EL MOT «QUI»: «No vol dir això que necessàriament s'hagi de proscriure tot qui subjecte en les oracions de relatiu adjectives (cas v): amb que

1. No sembla que López del Castillo (1976), Bonet (1991, p. 93-108) ni Costa (2009) tinguessin en compte aquesta estratègia.

no s'hi admeti qui amb referència a cosa, ja no s'entrebanca l'establiment de la distinció entre les combinacions pronominals el qui i el que com a respectivament representatives de persona o de cosa.»

D'altra banda, dona l'exemple *El vaig amenaçar de treure'l si no callava de seguida* (amb la preposició *de* davant d'infinitiu), seguit de l'exemple *Ens amenaçaren amb l'expulsió* (amb la preposició *amb* davant de nom), tots dos dins l'accepció 'anunciar (a algú) un perill, un càstig, etc., cas [*sic*] de fer això o allò' a l'entrada *amenaçar* de Fabra (1932). Per una banda, doncs, accepta i usa (per exemple, a les «Converses filològiques») explícitament un ús de *amb* davant de *que* mentre que hi prohibia l'ús de *a*, *de* i *en*; per l'altra, practica l'orientació encoberta, ja que contraposa clarament l'ús de *de* quan el complement de *amenaçar* és un infinitiu a l'ús de *amb* quan és un nom.

A l'entrada *acord*, hi ha unes elisions de preposició davant de *que* en les quals no és clar si s'elideix *amb* o *en*:

acord [...] | Estar d'acord [...] *No estan d'acord en res. En això no estic pas d'acord amb vós. Estic d'acord (amb tu, etc.) [amb?/en] que hi vagin. Estic d'acord (amb tu, etc.) [amb?/en] que és un bon home.*

Aquesta asistematicitat es contraposa a la claredat de Fabra (1932) a l'entrada *en*:

prep [...] *Pensa en mi* [...] (*En* que es canvia en *a* quan el complement és un infinitiu: *Pensar a fer una cosa.* [...]).

Aquests dos criteris contraposats i l'omissió fabrians s'entenen si es té en compte que la GIEC (2016, § 26.4.1.1*b*, 26.4.1.2*a* i 26.5.2.3) ha de dedicar tres epígrafs a l'ús de *amb* davant de complements.

Per tant, podem considerar confirmada la hipòtesi que Fabra era conscient de la complexitat de *amb* davant de *que* i d'infinitiu i que va decidir abstenir-se abans que donar solucions precipitades.

3.2. L'infinitiu causal simple

El grau de genuïtat de l'infinitiu simple causal va ser un dels punts més debatuts entre Ruaix (1989, p. 109-162) i Solà (1994, p. 83-88). Sempre que Fabra exemplifica l'infinitiu causal (Fabra, 1932, 2018 [1933 (1918)], 2018 [1988] i 2018 [1956]), fa una breu afirmació general, com ara «la preposició *per* [serveix per a indicar] el motiu, la causa [...]» i passa als exemples, que són sempre amb infinitiu compost. Cercant la seqüència «*per haver*» al Portal Pompeu Fabra veiem que si fa no fa es repeteixen els exemples *Ho sap per haver-ho estudiat*, *El castigaren*

per haver-s'hi trobat i *El castigaren per haver marxat*, sense que n'hi hagi cap amb infinitiu simple (com ara *Ho sap per estudiar-ho*, *El castigaren per trobar-s'hi* i *El castigaren per marxar*). A més n'hi ha tres casos a les «Converses filològiques» (Fabra (2018 [1919-1928]; un dels exemples és una definició de Fabra, 1932):

1. 151, 10-V-1920: «l'evolució de la c intervocàlica, que en castellà dóna constantment z (més tard esdevinguda ç), no es detura en català, sinó excepcionalment en l'etapa z: quan, *per haver estat suprimida* la vocal anterior a la c llatina, la z es troba en contacte amb una consonant».
2. 395, 19-V-1923: «El verb *blasmar* és ja d'un ús corrent en la llengua literària. La seva significació és “desaprovar o censurar (algú) *per haver obrat malament*”.»
3. 876, 2-VI-1929: «solament quan hàgim après bé el valor d'un mot nou *per haver-lo trobat* un cop i un altre cop ben usat pels bons escriptors, llavors usem-lo».²

Cal dir que també hi hem trobat un cas d'infinitiu simple causal en una citació de català medieval: 59 20-I-1920 LX: «... lo religiós e amat nostre frare Francesch Eximenis... lo qual és aquí per haver magisteri en la sacra Theologia...” CCLXX.»

Ruaix (1989, p. 131) afirma que Fabra (1932) fa servir l'infinitiu causal simple a les entrades *advocació*, *angiospermes*, *antracita* i *gallina*, i Fabra (2018 [1936]), una vegada. Però cal tenir en compte que en les entrades *angiospermes*, *antracita* i *gallina* Fabra (1932) fa servir els verbs *caracteritzar-se* (que el mateix Ruaix admet que pot ser un «infinitiu de característica»), *diferenciar-se* i *distingir-se*, amb l'infinitiu simple precedit de *per* com a argument o com a adjunt del predicat: no són casos d'infinitiu causal.

En canvi els exemples «Títol donat a un temple [...] per estar dedicat a...», de Fabra (1932), i «per ésser originari de la zona castellana [...] mereix...», de Fabra (2018 [1936]), cal admetre que són infinitius causals i que són genuïns d'acord amb la GIEC (2016, § 29.2.4a).

La conclusió, doncs, és que Fabra s'adona de la complexitat de la qüestió i mostra, mitjançant els exemples de les gramàtiques, només l'ús de l'infinitiu compost. En la seva prosa, de moment, hem trobat més exemples d'infinitius causals compostos (3) que simples (2); en unes quantitats, però, que no són gens representatives.

4. CONCLUSIONS

Hem pogut demostrar que la possibilitat que el pronom relatiu *què* sigui correferent amb un antecedent humà era una opció inadvertida per Fabra, ja que,

2. Les cursives són nostres.

malgrat els dos exemples de la seva prosa i la certesa de la genuïnitat d'aquesta construcció («Família en què només conviuen o bé el pare o bé la mare amb un o més fills»), en cap text metalingüístic no hi obre la possibilitat ni tan sols amb algun exemple. Aquesta omisió involuntària contrasta, d'una banda, amb l'omisió deliberada, tot i que parcial, que practica en relació amb l'ús de la preposició *amb* davant de *que* o d'infinitiu: no pot deixar d'admetre la locució *amb que*, que fa servir amb normalitat, però contraposa els exemples *El vaig amenaçar de treure'l si no callava de seguida* i *Ens amenaçaren amb l'expulsió*, contraposició que mitigarà l'omisió, ja que podria haver-hi una orientació subtil mitjançant aquesta contraposició. La descripció i prescripció de la GIEC (2016) demostren que és una qüestió complexa i amb una gran casuística. La segona omisió voluntària també és parcial, ja que, si bé no prescriu ni proscriu explícitament sobre el temps verbal de l'infinitiu causal, no es pot deixar de concloure que la repetició sistemàtica de l'infinitiu compost com a exemple del valor de causa de la preposició *per* és una insinuació que, si més no, el compost sí que és correcte. Pel que fa a la seva prosa, no es pot concloure res, ja que hem trobat molt pocs exemples de tots dos usos.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BONET, Sebastià (1991). *Els manuals gramaticals i la llengua normativa: Estudis de gramatografia catalana*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- COSTA, Joan (2009). *La norma sintàctica del català segons Pompeu Fabra* [en línia]. Múnic: Peniopo. <<http://repositori.upf.edu/handle/10230/26054>> [Consulta: agost 2020].
- (2012). «L'ús de les preposicions *per* i *per a* en les definicions de la 1a edició del DGLC». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara: Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 249-258.
- FABRA, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- (2018 [1912]). *Gramàtica de la llengua catalana* [en línia]. <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi?op=llistatObres>> [Consulta: agost 2020].
- (2018 [1919-1928]). *Converses filològiques* [en línia]. <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi?op=llistatObres>> [Consulta: agost 2020].
- (2018 [30-I-1930]): «El mot «qui»». A: FABRA, Pompeu (2018 [1919-1928]). *Converses filològiques* [en línia]. <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi?op=llistatObres>> [Consulta: agost 2020].
- (2018 [1933 (1918)]). *Gramàtica catalana* [en línia]. <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi?op=llistatObres>> [Consulta: agost 2020].
- (2018 [1936]). «Pròleg». A: CORACHÁN, Manuel (1936). *Diccionari de medicina* [en línia]. <http://dipdig.cultura.gencat.cat/anc/ancaula/ANC2-38-T-1_Diccionari_Medicina.pdf> [Consulta: agost 2020].

- FABRA, Pompeu (2018). *Català superior (1937): Apunts d'Alfred Badia* [en línia]. <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi?op=llistatObres>> [Consulta: agost 2020].
- (2018 [1956]). *Gramàtica catalana* [en línia]. <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi?op=llistatObres>> [Consulta: agost 2020].
- (2018 [1971]). *Curs superior de català (1934-1935): Apunts de Joan Miravittles i Serradell* [en línia]. <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi?op=llistatObres>> [Consulta: agost 2020].
- (2018 [1988]). *Curs de català superior (1933-1934): Apunts de Pere Galtés i Torres* [en línia]. <<http://ocpf.iec.cat/ocpf.cgi?op=llistatObres>> [Consulta: agost 2020].
- GIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.
- GINEBRA, Jordi (2017). *La nova normativa de l'IEC: Guia pràctica*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.
- LÓPEZ DEL CASTILLO, Lluís (1976). *Llengua standard i nivells de llenguatge*. Barcelona: Laia.
- NOGUÉ SERRANO, Neus (2017). *Les principals novetats de l'Ortografia catalana' (2017) i la 'Gramàtica de la llengua catalana' (2016) de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Santillana Grup Promotor.
- (2018). *La nova normativa a la butxaca*. 1a reimpressió. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Portal Pompeu Fabra* [en línia]. <<https://www.upf.edu/web/portalpompeufabra>> [Consulta: agost 2020].
- RUAIX, Josep (1989). «Distribució de les preposicions *per* i *per a*». A: RUAIX, Josep. *Punts conflictius de català: Deu estudis sobre normativa lingüística*. Barcelona: Barcanova, p. 109-162.
- SOLÀ, Joan (1985 [1972]). «Canvi i caiguda de les preposicions». A: SOLÀ, Joan. *Estudis de sintaxi catalana/1*. Barcelona: Edicions 62, p. 11-44.
- (1994). «Les preposicions *per* i *per a*». A: SOLÀ, Joan. *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Barcelona: Empúries, p. 83-88.
- (2002). «Les subordinades de relatiu». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, p. 2459-2570.